

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ В ЧАСТИНАХ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ФРОНТУ НА ВОЛИНІ У 1917 р.

© Дем'янюк О. Й., 2008

Досліджується діяльність різноманітних громадських організацій, політичних партій та окремих осіб у військових частинах Південно-Західного фронту у 1917 р., який під час Першої світової війни проходив через територію Західної Волині. Аналізуються нововведення в армії, викликані змінами суспільно-політичної ситуації в державі та боротьбою політичних опонентів.

The activity of various public institutions, political parties and individuals in military units of South-West fronts in 1917, that was on the territory of Western Volyn' during World War I, is researched in the article. The innovations in the army, that are caused with changes of social-political situation in the state and political opponents fight, are analysed as well.

Дослідження бойових дій та особливостей соціально-економічного і суспільно-політичного розвитку воюючих сторін, терену протистояння, фронту та становища місцевого населення є одним із найскладніших для вивчення та об'єктивного його сприйняття майбутніми поколіннями. Джерелами для опанування дійсного стану перипетій військового протистояння подеколи виступають лише спогади та мемуари очевидців, що само по собі не може бути об'єктивним засобом дослідження. Навіть наявність фактологічного матеріалу унеможливує об'єктивно оцінити військову ситуацію, мотиви ворогуючих сторін, цивільно-правові наслідки дій ворожих таборів та внутрішньо- і зовнішньополітичне становище противників.

Перша світова війна стала періодом мобілізації величезних людських ресурсів, періодом сплюндрування значних територій багатьох європейських держав. Театр бойових дій став місцем випробування нової зброї, технічних новинок військової галузі. Окрім того, кількарічне протистояння країн Антанти і Троїстого союзу призвели до значних політичних змін на європейській карті. Процеси демократизації, які охопили війська обох сторін, не завжди були дійсно демократичними. Окремі спроби демократизації збивалися на анархічні та радикальні заходи.

До проблем Першої світової війни, подій, що її наповнювали, зверталися вчені різних країн та епох. Із здобуттям Україною незалежності до неупередженого вивчення перипетій воєнного лихоліття 1914–1918 рр. та безпосередньо бойових дій на Південно-Західному фронті долучилися вітчизняні історики. Протягом останнього десятиліття з'явилися ґрунтовні дослідження О. Реєнта [1], Л. Дещинського [2], С. Литвина [3], В. Верстюка [4], О. Соловйова [5], Р. Зінкевича [6].

Джерелом дослідження проблем Першої світової війни залишаються мемуари, передусім О. Брусилова [7], А. Денікіна [8], М. Какуріна [9], П. Скоропадського [10] і фонди російських та українських архівів.

Проте, незважаючи на підвищену увагу дослідників до розроблення цієї проблеми, ще залишаються малодослідженими певні аспекти. Одним із них є аналіз діяльності різноманітних громадських організацій, політичних партій та окремих осіб у бойових підрозділах російського війська в ході зміни суспільно-політичної ситуації в Європі.

Перша світова війна стала для українських земель справжнім випробуванням. Західна Україна на чотири роки перетворилася на театр бойових дій, де не лише випробовувалися новинки наступального та оборонного способів ведення війни, але й проходила трансформація поглядів особового складу армій. Східна частина України, побічно залучена до бойових дій, стала регіоном,

де на усю потужність працювала військова промисловість і укомплектовувалися особовим складом військові підрозділи.

Західна Волинь разом з іншими західноукраїнськими землями стала ареною військового протистояння російської армії і військ Німеччини та Австро-Угорщини. Внаслідок кількарічної руйнації, викликаної неодноразовими змінами на фронтах Першої світової війни, волинський край перебував у стані духовного і матеріального занепаду. У цей час було спалено багато сіл, зруйновано міста, знищено торгівлю, вичерпано людські ресурси.

У ході війни 25 корпусів (третина російської армії) перебувала в Україні. Територією західноукраїнських земель проходив Південно-Західний фронт, який простягався з півночі на південь на 615 км [11, с. 26]. На початок квітня особовий склад фронту, до якого входили Особлива, 7-ма, 8-ма та 11-та армії, становив 2315,1 тисяч солдат і офіцерів [12, с. 90, 90а, 90б], а з тилловими структурами і установами, що обслуговували фронт, загальна кількість солдатів і офіцерів досягла 3265 тис. осіб [13, с. 333].

У прифронтових містах знаходилося 44 гарнізони, з яких у Волинській губернії було 11 загальною чисельністю 65,5 тис. осіб [11, с. 26]. Таке скупчення військових на доволі обмеженій території лягло важким тягарем на місцеве, здебільшого сільське, населення. Жителі населених пунктів Волині, окрім того, піддавалися ідеологічному впливу з боку солдатських пропагандистів та агітаторів.

Поступово зміна суспільно-політичної ситуації всередині воюючих сторін та перенесення внутрішньодержавних настроїв на передову призвели до змін у бойових частинах. Ці зміни не завжди носили демократичний характер, подеколи підриваючи боєздатність військових підрозділів та перешкоджаючи виконанню тактичних завдань. Втручання в командування військовими частинами в бойових умовах та дискредитація генералітету перед особовим складом розкладали дисципліну та ширили анархію у військах.

Початок 1917 р. ознаменувався поширенням невдоволення серед солдатів російської армії. Причиною цього була насамперед зростаюча соціалізація армії. На фоні соціальної руйнації на захоплених ворогом територіях розквітли правопорушення та злочинність. Почастішали випадки зловживання службовим становищем, підробки документів, спекуляції, ошуканства; різко зросла кількість крадіжок і грабунків [14, с. 72].

У період кількомісячного перманентного протистояння військових блоків серед солдатських мас з'явилися агітатори і, користуючись певним затишшям на фронті, здійснювали пропаганду соціалістичних ідей, які знаходили жвавий відгук у цьому середовищі. Адже солдати, колишні робітники та селяни, – прошарок населення, який у тогочасній Росії не був виразником національного самоусвідомлення.

Тому не дивно, що 19–20 січня 1917 р. солдати 223-го Одоєвського полку відмовилися йти в окопи [15, с. 20] і вимагали від свого командування покращання побутових умов, визначеності на фронті, людського ставлення до себе з боку командирів. Цей виступ створив прецедент для інших військових частин. До лютого 1917 р. на Південно-Західному фронті працювали окремі більшовицькі агітатори, які після буржуазної революції в Росії почали діяти в армії відкрито, подекуди своїми вчинками загрожуючи боєздатності російського війська. На території Волині більшовицькі організації діяли в Особливій та 11-й арміях, 322-му обоянському полку, 47-му панцерному загоні, 18-й ярославській дружині [16, с. 6–7].

Ідея контролю громадськості за діяльністю вищого армійського командування виникла в російських політиків після Лютневої революції 1917 р. Вона пов'язана з претензіями військовиків на цілковиту самостійність в управлінні підконтрольною їм територією згідно з “Положенням про польове управління військ у воєнний час”. Навесні 1917 р., скеровані у війська представники Петроградської Ради і Тимчасового уряду, мали здійснювати політичний контроль за вищим ешелонам командного складу та організувати політичне життя особового складу військових частин. Неофіційно вони повинні були в разі небезпеки попередити застосування збройних сил з контрреволюційною метою та створити у військах опір тим політичним силам, які вони представляли.

Наприкінці квітня 1917 р. виконком Петроградської Ради зробив перші призначення військових комісарів. Так, Б. Савинков став комісаром 7-ї армії Південно-Західного фронту [17, с. 19]. Командний склад більшості армій зустрів нововведення вороже. Командувач Південно-Західним фронтом генерал О. Брусилов 26 квітня телеграфував Верховному головнокомандувачу: “Я певний, що у воєнний час головнокомандувач армії на театрі воєнних дій повинен мати цілковиту довіру уряду й народу й повну владу, визначену “Положенням про польове управління військами”, і що такий захід з усіх поглядів згубно впливатиме на бойові дії військ. Вважаю такий захід у принципі неприпустимим і явно шкідливим по суті на бойовому фронті” [18, с. 8а].

Наприкінці травня генерал О. Брусилов, який нещодавно прийняв посаду Верховного головнокомандувача, змінив своє ставлення до військових представників і трактував функції комісарів як помічників командувачів армій та фронтів у здійсненні побутових і військово-політичних заходів.

Після перепідпорядкування військових комісарів Тимчасовому уряду та надання їм додаткових повноважень відносини окремих представників виконавчої влади з командувачами армій загострилися. Командувач 7-ї армії Південно-Західного фронту генерал Селівачов зазначав: “Нахабність комітету і комісаріату доходить до того, що, вимагаючи від штабу армії авансів, вони з них призначають собі добові, допомогу, платню писарям тощо, і все це без усяких штатів, табелів і розпоряджень” [19, с. 168].

У віданні військових комісаріатів перебував розгляд конфліктів між особовим складом та командуванням військових частин. Це створювало прецеденти з усунення з посад командирів тих частин, які не знайшли спільної мови з комісарами Тимчасового уряду. О. Брусилов усунув з посади командувача Південно-Західним фронтом генерала О. Гутора після того, як той відправив йому телеграму, протестуючи з приводу втручання військкомів Б. Савинкова та М. Філоненка в оперативні справи [19, с. 150].

Окрім того, комісари виступали ініціаторами різноманітних нововведень, що, зважаючи на їх цивільний стан, часто йшли у розріз з військовою дисципліною. Щоправда інколи пропозиції комісарів знаходили підтримку серед бойових офіцерів. Так, у липні 1917 р. військкоми Південно-Західного фронту виступили із закликом про запровадження у дієвій армії смертної кари для “запроданців і зрадників Батьківщини” [20, с. 370]. Тодішній командувач Південно-Західним фронтом генерал Л. Корнілов, керуючись згодою військкому, віддав наказ на відкриття вогню по тих, хто дезертирував з поля бою.

Несприйняття солдатами та офіцерами армій військових комісарів виливалися у різноманітні заходи протидії. На передовій солдати 13-го стрілецького полку, незважаючи на вмовляння та погрози комісара 11-ї армії Південно-Західного фронту полковника І. Кириєнка, відмовилися йти в наступ. На військкомі 8-ї армії Південно-Західного фронту М. Філоненка особовий склад 9-го броньованого автомобільного дивізіону, в якому він раніше служив, направив військовому міністру та Петроградській Раді листа, в якому зауважував, що штабс-капітан М. Філоненко, будучи офіцером в дивізіоні, постійно знущався з солдатів, обзивав їх, шмагав різками та зловживав мордобоем. Військового комісара Особливої армії Південно-Західного фронту Ф. Лінде нижчі чини армії вбили за те, що він підтримав розправу командування над одним із полків [17, с. 26].

З перемогою більшовицького збройного повстання в Петрограді частина військових комісарів, які, по суті, перетворилися у представників неіснуючого уряду, висловилися за участь війська у боротьбі з радянською владою. Комісар Південно-Західного фронту Йорданський опублікував від свого імені оголошення про те, що військова влада в краї належить тільки військовим начальникам і губернським комісарам Тимчасового уряду і що ніякі спроби захоплення або політичних угод для військової влади неприпустимі. Усілякі новостворені організації на кшталт військових революційних комітетів оголошувалися зайвими. Військові комітети зберігалися лише “як форми співробітництва й сприяння законним представникам влади на фронті та в прилеглих губерніях”. Населення й політичні партії закликалися до зосередження своїх сил на виборах до Установчих зборів [21, с. 156]. Комісар 4-го кавалерійського корпусу, який перебував у складі Південно-Західного фронту, Башмаков разом із головою корпусного комітету Тарасовим 27 жовтня

запропонували допомогу свого військового підрозділу “для боротьби з більшовиками й анархією, що панує в країні” [21, с. 170].

Можемо констатувати, що військові комісари, які з’явилися в російській армії для політичного керівництва військами та контролю за діяльністю командування військових частин задля недопущення використання останніх в антидержавних заколотах і виступах після жовтневого перевороту, на певний час залишилися без центрального керівництва. Зміна підпорядкування та шляхів формування особового складу військових комісаріатів після встановлення в Росії влади більшовиків не змінили основних функцій комісарів – політичний контроль за діяльністю командного складу підрозділів та організація політичного життя у військах за вимогами революційної ситуації.

Навесні 1917 р. в процесі боротьби між Петроградською Радою і Тимчасовим урядом за впливи на суспільство та армію почали створюватися різноманітні ради, які з подачі Ради робітничих і солдатських депутатів м. Петрограда почали переймати на себе консультативні, контролювальні, а згодом і управлінські функції у місцях своєї діяльності.

На прифронтових територіях були сформовані ради солдатських депутатів та солдатські комітети. Петроградська рада робітничих і солдатських депутатів наказом № 1 закріпила існування уже діючих комітетів і зобов’язала створити їх там, де ще їх не було. Зазначеним наказом солдатські комітети наділялися повною політичною владою на місцях та зосереджували у своїх руках усі основні функції командування. Відмінялося титулування офіцерів, солдати зрівнювалися в правах з усіма громадянами країни [22, с. 190].

Щоб в якийсь спосіб контролювати створення та діяльність солдатських комітетів, Ставка “Тимчасовим положенням з організації чинів діючої армії і флоту” від 30 березня визначила місцем створення комітетів роти, полки, дивізії, корпуси, армії, штаби фронтів. До літа 1917 р. на Південно-Західному фронті до складу комітетів різних рівнів входило більше 75 тис. солдатів. Формування багатьох комітетів на цьому фронті здійснювалося не з ініціативи солдатів, а за вказівкою Ставки.

12 березня 1917 р. командувач Південно-Західним фронтом генерал О. Брусилов доповідав воєнному міністру Тимчасового уряду О. Гучкову про створення фронтового, армійського і корпусного комітетів із залученням до їх роботи існуючих на фронті громадських організацій. У другій половині травня на Південно-Західному фронті діяло близько 107 тис. різноманітних солдатських і офіцерських комітетів [23, с. 71].

15 квітня 1917 р. в Кременці зібралися делегати 11-ї армії для обрання армійського комітету. Його головою було обрано більшовика, прапорщика М. Криленка, який відразу розпочав піднімати питання про припинення війни, зменшення ролі офіцерів, саботування рішень Тимчасового уряду Росії та Української Центральної Ради.

12 липня 1917 р. солдати 8-го Туркестанського стрілецького полку відмовилися брати участь у наступі на Ковель [16, с. 11]. Вони почали вимагати в командування початку переговорів з німцями про мир. У Луцьку солдати 501-го полку відмовилися виступити на позиції, жоден полк, що дислокувався в місті, не виконав наказу про розформування. Більшовики Луцького гарнізону проводили агітацію у навколишніх військових частинах, про що неодноразово повідомлялося у штаб Південно-Західного фронту.

По містечках і більших селах почали обиратися волосні і сільські виконавчі комітети. У населених пунктах, поблизу яких розташовувалися гарнізони чи військові частини, почали створюватися ради селянських депутатів. При них організовувалися дружини для охорони громадського порядку, захисту інтересів місцевого населення, протистояння великим землевласникам.

У березні–квітні 1917 р. Ради робітничих і солдатських депутатів були організовані у Рівному, Дубно, Острозі, Коростені, Старокостянтиніві [24, с. 69]. Усього у цей період на Волині створено 16 Рад робітничих і солдатських депутатів. До їх складу переважно входили представники есерів та меншовиків. Більшість рад висловили підтримку Тимчасовому уряду і тим демократичним перетворенням, які ним декларувалися.

Для протидії місцевій українській владі, яка представляла Центральну Раду на Волині, з відома вищого більшовицького керівництва, а часто-густо на виконання його директив, створювалися підконтрольні йому регіональні Ради солдатських, робітничих і селянських депутатів та різними способами змінювався баланс політичних сил у вже існуючих радах. Такі органи було створено в Рожищах 16 червня 1917 р. та у Луцьку 3 липня 1917 р. [25, с. 83]. 10 жовтня 1917 р. Луцька рада солдатських, робітничих і селянських депутатів прийняла постанову, в якій поставила вимогу боротися за негайне припинення війни, укладення демократичного миру.

29 жовтня 1917 р. в Луцьку відбулися спільні збори Ради солдатських, робітничих і селянських депутатів та представників місцевого гарнізону. Ініційовані більшовиками збори розглянули питання про відношення до подій у Петрограді. Під їх впливом було прийнято рішення про неможливість застосування збройних сил гарнізону для придушення антидержавного перевороту в Росії [26, с. 20].

Після переобрання в листопаді–грудні 1917 р. у Волинській губернії під контролем більшовиків опинилися Житомирська, Коростенська, Луцька, Рівненська, Старокостянтинівська ради робітничих, солдатських і селянських депутатів [27, с. 372.].

Однак більш важливими щодо майбутнього Української держави, а відтак її складової – Волинської губернії була вимога проведення широких реформ соціально-політичного характеру. Луцька рада прийняла рішення про залучення до управління усіх політичних сил соціалістичного спрямування.

Після Жовтневого перевороту на фронтах почали створюватися військові представницькі органи – військово-революційні комітети (РВК). Комітети 7-ї, 8-ї, 11-ї та Особливої армій Південно-Західного фронту [27, с. 372] перебували під цілковитим контролем більшовиків. 27 жовтня 1917 р. одним з перших на Волині утворився РВК 775-го Кустанайського полку Особливої армії, який дислокувався поблизу Торчина [28, с. 334].

Військово-революційні комітети захищали права солдатів і поступово переймали командування військовими частинами. Масовим явищем в армії стало невиконання наказів командування. Полки та дивізії дедалі частіше відмовлялися йти в наступ, змінювати частини, що перебували на передовій.

Після здійснення жовтневого перевороту у Петербурзі ситуація у військових частинах, що перебували на Волині, ще більше загострилася. Військово-революційні комітети частин забороняли солдатам виконувати накази і розпорядження командування без підпису комітету. Усі військові частини зобов'язані були обирати командирів та комісарів самостійно на загальних зборах особового складу.

26 листопада 1917 р. у Луцьку зібрався IV надзвичайний з'їзд виборних Особливої армії. З'їзд, який продовжив свою роботу у Рівному, де розташовувався штаб армії, прийняв резолюції про створення військово-революційного комітету та передачі йому командування. За аналогічним сценарієм проходив III з'їзд 11-ї армії в Кременці. Отже, за допомогою збільшовичених військ владу Рад солдатських, робітничих та селянських депутатів було поширено в Луцьку, Рівному та навколишніх повітах.

2 листопада 1917 р. на вимогу більшовиків було обрано військово-революційний комітет при Луцькій раді солдатських, робітничих і селянських депутатів. До очолюваного більшовиком О. Дмитрієвим органу увійшли представники етапного батальйону, три депутати Луцької ради, два члени від інженерного полку, один від 13-го драгунського полку [29, с. 300].

27 грудня 1917 р. на заклик військово-революційного комітету Особливої армії з Луцька до Рівного прибув загін солдатів 126-ї дивізії, який захопив місто та арештував Рівненську українську гарнізонну раду і раду Особливої армії [30, с. 14]. У такій обстановці розпочав свою роботу III Надзвичайний з'їзд Південно-Західного фронту. Однак вже 31 грудня зі Здолбунова прибули 150 солдатів прапорщика Куца, арештували керівників ревкому фронту та Особливої армії Ю. Гусарського, Г. Чудновського, В. Єгорова, а в місті відновили владу Центральної Ради. Щоправда вже на другий день частини 126-ї дивізії, прийшовши з Луцька і Дубна, знову змінили владу у Рівному на більшовицьку.

Подібні дії вели не лише до розколу в армії, а й до можливої окупації значних українських територій австро-угорськими та німецькими військами. Тому органи Української Центральної Ради на місцях почали формувати підконтрольні їй установи, важливою метою діяльності яких було недопущення хаосу в армії та мародерства, наведення елементарного порядку на прифронтових територіях.

Луцький повітовий комітет Центральної Ради в одному з перших своїх документів визначив необхідність формування збройного загону з кількох тисяч українських військових для боротьби з саботажем, мародерством, антидержавною агітацією; наведення порядку в місті та повіті. Резолюція III Військового з'їзду, який пройшов у Києві, була радикальнішою, ніж постанови місцевих Рад солдатських, робітничих і селянських депутатів. Вона вимагала від Центральної Ради кардинальних заходів з охорони державницьких завоювань, негайного проголошення Української Демократичної Республіки.

Події першої половини березня 1917 р. в Україні засвідчили, що обставини сприяють розгортанню українського національно-визвольного руху в армії. Усього в російській армії на початку 1917 р. із 9 млн. осіб українці становили 3,5 млн. Станом на 1 квітня 1917 р. в частинах Південно-Західного фронту нараховувалося 2315,1 тис. солдатів і офіцерів [13, с. 90], з яких третина були українцями.

Уже в березні 1917 р. в армії почали організовуватися українські ротні команди. У них групувалися солдати-земляки з різних повітів України. Для координації своєї діяльності вони об'єднувалися у групи з 10–12 осіб і були постійно діючим органом [31, с. 2]. На підтримку діяльності української влади містами країни пройшли військові паради і маніфестації робітників та солдатів: 11 березня у Проскуріві, Козятині, Старокостянтиніві, 17 березня – у Білій Церкві, Василькові, Житомирі.

У березні – квітні 1917 р. в тилкових і фронтових частинах були утворені українські військові комітети – виборні армійські органи. Зростання українського військового руху вимагало створення єдиного координаційного та керівного центру. Його було створено в Києві за активної участі М. Міхновського. Завданням “Українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка” стало “згуртування усіх вояків-українців до негайної організації національної армії, яко могутньої своєї мілітарної сили, без якої не можна й помислити про здобуття повної волі України” [32].

У підрозділах Південно-Західного фронту створювалися різноманітні військові гуртки, клуби, ради та інші організації. У квітні 1917 р. вони були організовані у 24-му армійському корпусі 9-ї армії, в 155-й піхотній дивізії 11-ї армії, в гарнізонах Тернополя, Рівного, Житомира [33]. Згодом почали утворюватися дивізійні, корпусні ради та армійські комітети, які обиралися на армійських з'їздах.

Характеризуючи військово-політичні події того часу, В. Винниченко зазначав: “Для нас свідомість і національна організація війська були під той час потрібні не як технічна, фізична, чисто військова сила, а як моральна, як ще один і сильний доказ нашої дозрілості й необхідності реалізації наших домагань” [34, с. 138–139]. Однак найближчі події засвідчили, що соціалістичні принципи частини членів Української Центральної Ради не дали їм можливості активно підтримувати українізацію армії.

У вересні – на початку жовтня 1917 р. в багатьох частинах 5-го, 6-го, 31-го, 34-го і 41-го армійських корпусів Південно-Західного фронту були проведені військові з'їзди солдатів-українців, які вимагали від Тимчасового уряду українізації військ усіх гарнізонів в Україні, усунення деяких комісарів і командирів [23, с. 158]. Політична верхівка Росії була стурбована ситуацією у війську в Україні. Тогочасні події засвідчували, що Тимчасовий уряд поступово почав втрачати вплив на армію, незважаючи на розгалужену систему йому підпорядкованих військових комісарів.

Розташування політичних сил в Україні восени 1917 р. було надзвичайно складним. Якщо у Києві та центральних регіонах держави українські партії мали підтримку, то серед робітничих мас Донбасу, Харкова та Придніпров'я, дрібноселянського середовища прифронтових та фронтових територій Західної Волині позиції більшовиків були значно сильнішими.

Відсутність чіткої програми державного розвитку, зволікання з вирішенням земельного питання послабили позиції Центральної Ради та посилили сприйняття народними масами, зокрема Західної Волині, більшовицької демагогії. Заклики більшовиків до радикальної ламки усього старого сприймалися більшістю солдатів та селян як панацея від усіх бід.

Не маючи змоги зберегти старі методи управління армією, Тимчасовий уряд та Ставка Верховного головнокомандувача змушені були рахуватися з українським національним рухом у російському війську. Ефективна діяльність українських військових організацій спонукала їх дати дозвіл на українізацію 16 дивізій [6, с. 50], з яких шість були на Південно-Західному фронті. Очолити українізацію війська було доручено генералу П. Скоропадському.

Проте, щоб створити національну армію, таких дій було недостатньо. Питання формування Українських Збройних сил мало би вирішуватися на найвищому державному рівні. Формально цей крок було зроблено – при Центральній Раді створено Український військовий комітет, який очолив полковник І. Глинський. Однак серед очільників Української держави не було чіткого бачення майбутнього українського національного війська. Так, М. Грушевський дивився на армію, як на явище перехідне, тимчасове, яке в будь-який момент готове перейти до міліцейської структури, а утримання постійного війська вважав “марнуванням часу”.

Крім того, 18–22 травня 1917 р. в Києві відбувся Перший Всеукраїнський військовий з'їзд, який мав закласти підвалини Українських Збройних сил. М. Міхновський не зміг провести ідею негайної націоналізації армії за національно-територіальним принципом, хоча вона явно стояла перед українським військовим рухом. Мало того, було прийнято парадоксальне рішення: відмовитися від формування регулярної армії, натомість створити народну міліцію. Делегати з фронтів, кадрові військові були спантеличені таким рішенням і повернулися у свої частини з відчуттям непотрібності, невизначеності у завтрашньому дні. Ухвала з'їзду була не просто згубною для української військової ідеї, вона була неприпустимою під час ведення військових дій на теренах держави, а теоретично Українська держава стала однією із сторін цієї війни.

Спроби Центральної Ради оголосити Південно-Західний і Румунський фронти єдиним Українським фронтом та підпорядковувати собі Особливу армію не увінчалися успіхом. Не одержав підтримки й заклик до військ Південно-Західного фронту комісара Центральної Ради поручника П. Скрипчинського про відновлення влади Центральної Ради у прифронтових повітах.

Несміливі намагання Центральної Ради і Генерального Секретарства у військових справах навести порядок у війську зводилися нанівець. Поодинокі спроби організувати українські військові частини, у тому числі й на Волині: в Острозі, Житомирі, Рівному [35, с. 95] носили швидше локальний характер, ніж загальнодержавний. Відозва С. Петлюри до народу і армії із закликом: „стояти твердо у цей грізний час на сторожі фронтів і порядку в частинах, зупиняти усілякі спроби до свавільних дій, не допускати безпорядків, братання і перемир'я” [36, с. 3] мала більший вплив на країни Антанти, ніж на власних солдатів.

Під впливом більшовицької агітації розпочався процес стихійної демобілізації і розкладу армії, який набрав чимдалі загрозливіших розмірів. На фронті посилювалися антивоєнні настрої, які охопили найменш свідому, але найбільш чисельну частину солдатів-українців. Далася ознаки загальна політизація у військових частинах, падіння бойового духу і дисципліни, викликані тривалою виснажливою війною.

Через гальмування процесу українізації армії та більшовицьку агітацію почали розпадатися щойно створені українські підрозділи. Передислокація військових частин нерідко призводила до їх самоліквідації. Прикладом може слугувати історія, що трапилася з українським курунем 102-ї пішої дивізії 39-го армійського корпусу Особливої армії Південно-Західного фронту, що розташовувався в межах Західної Волині [37, с. 6.]. Після його відправки з фронту в тил він перестав існувати як бойова одиниця.

Отже, розпад Російської імперії та зміна суспільно-політичної ситуації в державі привели до появи та зміцнення ролі в управлінні військовими підрозділами представницьких невійськових організацій. Політизація суспільства торкнулася й Збройних сил, що, своєю чергою, негативно відобразилося на боєздатності армії. У досліджуваній час у військових частинах російської армії

діяли військові комісаріати, військово-революційні комітети, українські військові громади, військові комітети. Можемо констатувати, що своєю діяльністю ці новоутворення насамперед спричинили дестабілізаційні зміни в регулярній армії.

1. Реснт О.П. *Перша світова війна і Україна* / О.П. Реснт, О.В. Сердюк. – К.: Генеза, 2004. – 480 с.; Реснт О.П. *Перша світова війна ХХ ст. і українське суспільство* / О.П. Реснт // *Історія України*. – 2005. – № 41. – С. 1–4. 2. Дециньський Л.Є. *Державотворча робота Української Народної Республіки по створенню Збройних сил: історія і сучасність* // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка” “Держава та армія.”* – 2000. – № 408. – С. 2–11. 3. Литвин С. *Військо Центральної Ради: злочинна недбалість чи поріг можливого?* // *Воєнна історія*. – 2007. – № 1–3. – С. 26–41; Литвин С.Х. *Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана*. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2001. – 640 с. 4. Верстюк В.Ф. *З історії української революції (березень–листопад 1917 р.)* // *Український історичний журнал*. – 2003. – № 3. – С. 63–81. 5. Соловійов О. *Бойові дії на Волині в роки Першої світової війни* // *Науковий вісник ВДУ*. – 1998. – № 1. – С. 46–50; Соловійов О. *Україна в загальноєвропейському політичному процесі 1914–1918 рр.* // *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині: Зб. наук. пр.* – Ч.2. – Луцьк, 2003. – С. 333–335. 6. Зінкевич Р.Д. *Активізація більшовицького військового руху напередодні більшовицького перевороту (вересень – жовтень 1917 р.)* // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”.* “Держава та армія”. – 2008. – № 612. – С. 48–53. 7. Брусилов А.А. *Мои воспоминания*. – М.: Воениздат, 1983. – 256 с. 8. Деникин А.И. *Очерки русской смуты. Крушение власти и армии. Февраль – сентябрь 1917 г.* – М.: Харвест, 1991. – 464 с. 9. Какурин Н.Е. *Как сражалась революция*. – М.: Политиздат, 1990. – Т. 1. – 272 с. 10. Скоропадський П. *Спогади (кінець 1917 – грудень 1918)*. – Київ–Філадельфія, 1995. – 496 с. 11. Литвин С. *Військо Центральної Ради: злочинна недбалість чи поріг можливого?* // *Воєнна історія*. – 2007. – № 1–3. – С. 26–41. 12. Російський державний військово-історичний архів (далі – РДВІА), ф.2067, оп.1, спр.3792. 13. РДВІА, ф. 2067, оп.1, спр.3792. 14. Барановська Н.М. *Воєнні дії на території України в роки Першої світової війни у контексті революційних подій 1917–1918 рр.* // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка” “Держава та армія.”* – 2005. – № 528. – С. 68–74. 15. *Історія міст і сіл УРСР. Волинська область* / [Голова ред. тому І.С. Клімаш]. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1970. – 548 с. 16. Заболотний І.П. *Нескорена Волинь*. – Львів: Каменяр, 1964. – 204 с. 17. Солнцева С. *Комісари в армії революційної Росії (Лютий 1917 р. – березень 1918 р.)* // *Військово-історичний альманах*. – 2003. – Ч.2. – С. 14–37. 18. РДВІА, ф. 2003, оп.6, спр.1. 19. *Красный архив*. – 1925. – Т.3. – 198 с. 20. РДВІА, ф. 2620, оп.2, спр.68. 21. *Красный архив*. – 1925. – Т.1. – 198 с. 22. *Революционное движение в России после свержения самодержавия: Документы и материалы*. – М.: АН СССР, 1957. – 674 с. 23. Дециньський Л.Є. *Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р. – лютому 1918 р.* – Львів: Каменяр, 1982. – 286 с. 24. Оксенюк Р.Н. *Нариси історії Волині (1961–1939)*. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1970. – 276 с. 25. *Державний архів Волинської області*, ф.3, оп.1, спр.1590. 26. *Державний архів Житомирської області*, ф.1, оп.1, спр.118. 27. Солдатенко В.Ф. *Українська революція: Історичний нарис: Монографія*. – К.: Либідь, 1999. – 976 с. 28. РДВІА, ф. 2067, оп.1, спр.33. 29. РДВІА, ф. 2003, оп.4, спр.38. 30. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВ України)*, ф.1194, оп.1, спр.6. 31. *ЦДАВОВ України*, ф.1115, оп.1, спр.11. 32. *Киевская мысль*. – 1917. – 19 березня. 33. *Нова Рада* – 1917. – 12, 18, 30 квітня. 34. Винниченко В. *Відродження нації: Репринтне відтворення видання 1920 року*. Ч. I. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1990. – 350 с. 35. Кичий І.В. *Борьба за Власть Советов на Правобережной Украине*. – Львов: Вища шк., 1986. – 152 с. 36. Дециньський Л.Є. *Брестський мир в історії становлення української державності* // *Вісник Національного університету „Львівська політехніка” “Держава та армія.”* – 2001. – № 431. – С. 3–8. 37. Халло Л., Солдатенко В. *Співвідношення військових сил прибічників УНР та їхніх суперників на кінець 1917 – початок 1918 р.* // *Історія України*. – 2001. – № 27 – С. 6–9.